

Kapitel 14.

Perlefisket i Åroselven i eldre tid.

Fra umindelige tider har man fisket perler i Røyken. Det er dog ikke i alle bekker og elvedrag denne gescheft er drevet. Kun i Røykens hovedvassdrag Skitegga og Åroselven har en regulær fangst foregått. Elven synes ikke nettop å skulle ha betingelse for noget rikt dyreliv. I sitt øvre løp, der den bærer det lite tiitalende navn, er den overmåde grumset. Det grå tykke lerslam suger elven til sig i det buktede løp gjennom Vestbygdens- og Kirkebygdens leirbakker. Det skal ikke stor regnskuren til førenn dens skidne vannføring viser sig og varer ved i ukevis. Forsåvidt passer elvens navn godt nok i det øvre løp. Men om enn elven har det mindre velklingende navn Skitegga, så er den nu likevel en perleelv, hvor svart-skjellene eller perlemuslingen (*Unio margaritifera*) lever. Ailerede i nokså gammel tid fisket man her perler. Men riktig fart kom det ikke i fangsten før under kong *Kristian den 4des* regjering. Han utstedte flere kongelige forordninger og reskripter om perlefiskeriene i Norge. Denne konge innla sig store fortjenester av næringsveienes opkomst i sine riker. I perlefiskeriene rundt om i landets elve mente han vel å skulle få en god inntektskilde. Men det trengtes særlig kyndige folk til å stille med denne fangst. De måtte være spesielt fortrolige med perlemuslingens natur og levevis. En slik mann trodde kongen å ha funnet i en „indianer“ som var kommen til Danmark med den ostindiske flåte under Ove Gjedde. Men da denne mann snart døde, så blev det ikke straks det opsving i perlefiskets drift som kongen hadde drømt om. I året 1637 utsteder kongen likevel et brev om de norske perlefiskerier til lensmannen over Agdesiden, *Palle Rosenkrans*. Det hetter her:

„Belangende de perler du os underdanigst haver tilskikket, som bønderne under dig til fremmede sælger, når de sligt bekommer, hvorom du begjærer vores nådigste vilje: da ville vi nådigst, at når bønderne slik finner, du dennem da penge derfor skal give og tilsyn have, at *ingen fremmede* av samme perler bekommer, hvilke du os siden skal tilskikke“. Men et sådant påbud har vistnok som vi skal se vært vanskelig å overholde for bøndene, både da og senere.

At perlene nettop ved de tider var en efterspurt vare, viser et dokument fra 1648—51. *Christopher Gjæe* sendte nemlig Kristian 4de innberetning „om nogene av de Guds gaffuer

och besynderlig skjønne rariteter, som Norriges rige er velsignet med og begaffuet". Perlefiskeriene fremheves her særlig i følgende ord: Item befindes och udi en part aff Norriges wande och elffuer aff eit slaugs skelfiske, hvorudi auffles och faais skjønne perler, dog fast mange deriblant aff samme forskreffne perler befindis iche at were ret tidige eller fuldmodne, medens jeg formener bemeldte utidige perler kunde were dog tienslig at berede och gjøre got perlepulver aff".

Han fremsetter så hvad kongen skal gjøre for å få driften lønnende. Det gjelder ikke å ta „umodne“ perler, især måtte de ikke fiskes uten ved St. Hans tider. Så ber han kongen sortere varene, både de „tidige og utidige“. Men allernådigste herre og koning skal av samme perler haffue en „proba“. Dessuten skulde han ansette en i fangsten særlig kyndig mann til å ha opsyn med de norske perleelue. Man vet intet om at Kristian den 4de ansatte en slik opsynsmann i Norge. Men enevoldskongen Fredrik III utnevner en mann til å vareta hans interesser med hensyn til perlefangsten. Den 16. august 1665 erholder nemlig presidenten i Kristiansand, *Nils Pedersson*, bestalling som inspektør ved perlefiskeriene i Norge. Kongen hadde utsett ham til å „haffue indseende och opagting til dj perlefangster“, for at han „kunde erholde dend nøtte deraff, som *fremmede og andre* kongl. maytt. behager“. Disse linjer i ansettelsesbrevet viser at Kristian 4des påbud mot å selge perler til fremmede var blitt uten virkning. Inspektøren fikk nu stor makt. Hvis nogen handlet mot kongens instruks, skulde de straffes „med bestillings, godsdes og boeslods fortabelse“. Dette var jo strenge vilkår, og man skulde tro at de høilig måtte bidra til å gjøre bedriften innbringende for den kongelige kasse. Når dette, som vi skal se ikke skjedde, er det blot et av de mangfoldige vidnesbyrd om, hvor vanskelig den dansk-norske regjering hadde for å gjøre sine administrative foranstaltninger effektive i Norge.

Nogen opgave over perlefiskerienes utbytte i Åroselven, som andre steder i landet, finnes ikke fra den tid. De innbragte vel kongen lite, men noget var det nok; ti i Gyldenløves beretning av 1670 opføres under rubrikken: „Utførselens overflod“, også *sølv og perler*.

I *Kristian den V* regjering blir inntekten av de norske perlefiskerier overdratt til dronning *Charlotte Amalie*. Da utkom i 1691 en kongelig forordning om perlefangsten i norske elver, og nu får vi høre hvordan bøndene i Røyken skaffet sig inntekt av fiskeriet. Den kongelige forordning var meget vidtløftig og streng. Baron *Ludvig Rosenkrands* hadde da som dronningens betrodde mann opsyn med rikets perleelue. Av denne forordning hitsettes noen få punkter:

1. Ingen må fiske uten med dronningens overinspektørs eller hans underinspektørs tillatelse og nærvær. Ved fiskeklassene skal beskikkes redelige menn der kan annamme perlene og straks betale fiskerne, hvorfor de bør være så velhavende at inspektøren kan gi dem kreditt på et par hundrede riksdaler.
2. Ulovlig fiskeri, straffes første gang med 100 rd. bøter; annen gang med Bremerholm¹⁾.
3. Den der finner perler og ikke riktig angir dem for rette vedkommende, straffes som for tyveri, likeså den der kjøper dem.
4. Angivelse av ulovlig fiskeri eller salg av perler belønnes med en foræring, og er det en bonde, da skal dessforuten hans søn eller broder for utskrivning være fri og forskånet.
5. Fiskerne skal gjøre ed på at de ingen perler har skjult eller understukket. Befinnes de likevel å ha forholdt sig anderledes, tiltales de som falsknere og straffes.

¹⁾ Navnet på et beryktet fengsel.

6. Når perlene har temmelig rundhet og glans skal de betales efter følgende takst:

			8 perler på 1 tomme	1 skilling pr. stykke.
10 el.	12	— " —	1	" 1 — " —
	7	— " —	1	" 3 — " —
	6	— " —	1	" 4 — " —
	5	— " —	1	" 8 — " —
	9	— " —	2	" 12 — " —
	4	— " —	1	" 24 — " —
	7	— " —	2	" 4 mark pr. stykke
	3	— " —	1	" 1 rdlr.
	5	— " —	2	" 2 a 3 rdlr.

Og de der er imellem de 2 siste sorter betales efter proporsjonene, som de er store til 3, 4 a 5 rdl. For de perler der er ringere av glans og rundhet betales mindre, og for dem som er ekstraordinaire runde og „glantzende“, betales dobbelt så meget som foreskrevet står. Skulde der finnes større perler av tilbørlig skikkelse og glans, skal derfor efter proporsjon betales 10 a 12 rdl.

Det kunde således være fristende nok å forsøke sig som perlefiskere for bøndene. I Røyken hører vi fra denne tid om sådant ulovlig fiske, og der blev den kongelige forordning straks bragt i anvendelse. Stiftsbefalingsmnnen fikk i 1699 et reskript om å undersøke forholdene, og nu anlagdes sak mot *Thomas Adamsøn Aasgaard* der drev perlefiske i den forbi hans gård løpende *Åroselv*. Fangsten solgte han i Kristiania. Fogden *Jens Nielsen Leerskaug* der bodde i nærheten, påstod ifølge forordningen å ha inspeksjon med perlefiskeriet og lot Thomas Aasgaard stevne for lovstridig handel. I retten fremlagdes 70 små blanke og 100 mørke perler som Thomas hadde opfisket efter St. Hanstid i sommeren 1696. De blev under forsegling overlevet til fogden der beholdt dem i hele 3 år og først efter uttrykkelig ordre fra statholderen overleverte dem til generalauditor *Schade*, der skulde bringe dem til dronningen. Dette er ialfall Thomas Aasgaards forklaring i et aktstykke som han leverte til Fredrik IV i 1704 under dennes ophold i Kristiania. Han uttaler her sine tvil om hvorvidt dronningen overhodet er blitt tilstillet alle de perler som fogden Jens Nielsen så voldelig har fratatt ham. Han fremholder at det var hans akt å offerere hans majestet dem på samme måte som de hans hustru bragte kongen på Bragnes, i det underdanige håp, at han formedelst denne herlighet måtte forundes skattefrihet for sin gård, hvis drift han i sin skropelige alderdom ikke tilgavns kunde forestå. — Resultatet av prosessen kjennes ikke.

Åroselven, der ifølge denne beretning ved denne tid må ha vært temmelig rik på perler, nevnes også ellers som en av de bedre elve. I en memorial dat. Kjøbenhavn 14. juni 1701 opregner Jens Gude de sønnenfjelske elve der er bekjente som perleførende. I Hurum og Røyken fogderi nevnes da *Åroselven*. Tilslutt heter det: „In summa: De fleste norske elve skal være med slig herlighet beriget, så deslige nøtteligheter kunde være gavnlige, om det trolig blev obaktet, og den rette fangstetid på det slag i agt taget“.

I 1722 blev Ditlev Vibe statholder i Norge. Han syntes med stor iver å ha tatt sig av perlefangsten for om mulig å bringe noget ut av dette kongelige kroneie, som vistnok ikke hadde gitt dronningen en skillings fortjeneste. Saken var den, at mann tross opsyn og inspektører drev perlefisket på rov og hensynsløst utplyndret bestanden i elvene. Slik var ganske sikkert tilstanden i Røyken også. Thomas Aasgaard må ha gjennomrotet elven grundig for å ha fått en så stor samling perler som anført, 170 i alt.

Der foreligger beskrivelser hvordan man gikk frem med denne fangst. Flere tønner muslinger kunde drevne folk skrape op av elvebunnen om dagen. Og likevel blev utbyttet kun få perler. En masse skjell blev drept til ingen nytte. De grunne elve blev til slutt aldeles utfiskede. Så må være tilfellet med Åroselven omkring 1725. I en fortegnelse over de beste perleelver fra 1725 i Akershus stift nevnes ikke Åroselven engang.

Statholder Vibe vil at man skal drive fiske på store dybder, og ikke bare bruke *knipe-tang* til å hente skjell enkeltvis op, men anvende en slags hov i form av en *kirkepose*. Det var en innretning som på den tid fantes i alle kirker og bestod av en pung (beutel) festet på et langt skaft, hvori medhjelperen eller klokkeren innsamlet de frivillige gaver til de fattige. På stangen var festet en bjelle, som skulde gjøre folk opmerksomme. Med en slik hov¹⁾ kunde foruten 5—6 muslinger også samtidig opskrapes sanden som de lå på. De perler som muslingene måskje hadde kastet ut, vilde da også bli opfisket. Posen eller skrapen var festet i en ring av 1—1½ kvartstørrelse.

For å få perler igjen i elvene skulde også en fredning innføres. Ingen fikk heller fiske uten efter ordre. Dronning *Anna Sophie* vedtok disse nye forskrifter som utstedtes 1725, og de stod ved makt sålenge Fredrik IV levde. Men i året 1733 melder en ny kongelig befaling at „det er hendes majestets dronningens allernådigste vilje at med perlefangsten overalt i Norge, indtil nærmere allernådigst vorder befalet, ganske skal bero, så ingen, hvem det være må, nogenlags perler desforuden må fange“.

Såvel i Åroselven som andre steder vedblev perlefisket å være like skralt, og dronningens utbytte omkring 0. Foruten fredning som ophjelp for perlefisket innhentet man også en specialist i perlefiskeri, en tysker, sakseren *Christopher Heinrich Smierler*, som skulde reise rundt og lære folk det rette knep med å utfinne de perleholdige skjell, så man slapp å drepe eller skade de unge muslinger der ikke inneholdt perler. Som man hittil hadde praktisert var alle muslinger store og små uten forskjell tatt og opbrukket. Man kunde således ruinere 3—400 stykker uten å finne en eneste perle.

Smierler kom i 1734 i juli og reiste rundt straks. Om han var i Åroselven er ikke oplyst. Men det hetter om hans instruksjon: „Hand ruinerer ikke en eneste musling, men lukker den „*suptil*“ op, beseer, om der er noget udi, og siden setter muslerne med fisken uskad i vandet igjen til *generation*“.

Smierler fikk ikke stort utbytte av sin rundreise. De tilgjengelige elve de fleste steder var totalt ruinerte. Han reiste nok snart ut av landet. Vanskelige årringer stødde vistnok også til. År med tørre somre og langvarig barfrost, slik som vi har hatt det i flere somre og vintre i tidsrummet 1910—1924 nu. Det sies i beretningene fra 1768—1790 at det var en del år med tørre somre og sterke frostvintre som gjorde stor skade på bestanden mange steder.

Små elve som Åroselven tørret vel da om somrene ut, likesom den bunnfrøs om vinteren så muslingene døde. I året 1800 hetter det om perlefisket på Jæren, som man anså for det beste i Norge: „Fiske efter perle drives for det meste ikke“. Og da ingen privilegier eller friheter lenger var knyttet dertil, har det neppe lønnet sig å anvende tiden til å søke efter perler hverken på Jæren eller annensteds. Da adskillelsen fra Danmark skjedde i 1814, var vel Åroselvens perlefiske helt nedlagt. Den fangst som er drevet der senere, har sikkert vært minimal.

¹⁾ Selvfølgelig uten bjelle.

Et intervju med en gammel perlefisker.

Det beste innblikk i alt vedkommende perlefangsten i nutiden har jeg fått av den kjente og i mange stykker originale murer og altmuligmann *Magnus Veiby*. Hans friske og treffende opplysninger om fremgangsmåten er av interesse for emnet, og de hitsettes her i intervjuets form, slik som de oprinnelig blev nedtegnet.

Magnus Veiby bodde tett ved Røyken st., elven strøk like forbi hans hus, og ute ved stueveggen fant man som regel anbragt fiskestenger i forskjellige utgaver. Ti foruten perlefangst drev han også ivrig *gescheften* som stangfisker i elvens stryk og dype kulper. Få kjente som han alle elvens krinkelkroker og forstod slik å knipe fisken i sine smutthuller.

En dag hilste jeg på ham i hans stue. „Ja, nu kommer jeg for å spørre Dem om mangt og meget“, sa jeg. „Hvad kan det være da?“ sa han. „Ja, De har jo så god greie på perler og perlefiskeri“. „Å ja, det kjenner jeg nok noget til“, sa han.

„Sig mig nu, hvorlunge har De stelt med perlefiske?“ — „I mange Herrens år“. „Hvem lærte De det av?“ „Av ei *kjerring* hjemme i Vermeland; for der er jeg føtt i 1831“.

„Så! Det var en *klok* kjerring kanskje?“ „Ja, *dom* var a inte“, sa han og smålo.

„Men når kom De da til Røyken?“

„I 1857; da var jeg 26 år“. „Fisket den kjerringen perler?“ „Både perler — og igler. Hun var kona til en husmann som bodde tett ved oss. I alle de tjern og vann som fantes, grov hun efter igler. Dyra satte hun på glasskrukker. Og når hun hadde fått mange nok, stakk hun sine glass ned i næverkørjer og drog til byen med dem“.

„De var med kjerringen til de vannene kanskje?“ skjøt jeg inn. „Nei, det var jeg inte, for jeg var for liten. Men en dag sa sønnen hennes til mig: „Nå er a mor gått til vannet efter svartskjell. Hun finner nogen rare kuler i dem som hun selger“, sa han. „Det var den *første gangen*, jeg hørte om perler“, sa Magnus. „Begynte De så å fiske perleskjell med det samme De kom til Røyken?“ „Ikke med det samme. Men det var en mann som satte mig på det. Telegrafist Bauer på stasjonen — han som siden blev stasjonsmester i Asker — fortalte mig engang at det var svartskjell i elva, herfra og like inn til Heggedal. Så husket jeg på kjerringa og de rare kulene hendes — og begynte å lete efter skjell. Jeg fisket op 50 stykker i elven nedenfor Klokkejordet“. „Og fant perler?“ „Å ja da, det skulde jeg mene. Jeg tok en som var så svær som et diger risengryn. Rød og vakker var den, så den skinte lang vei. Den lå forresten i et vrient og forkrøblet skjell“.

„Er det bare slike det er perler i kanskje?“ „Nei, men de fleste og likeste perlene er inne i sådanne. De glatte skjell fins det lite i — å snakke om da. — Siden traff jeg på et par til som var brune og mindre“.

„Kanskje de første perler ikke nettop hørte med til det fineste slaget?“ „Det var nok så ja. For jeg tok nogen med til Tostrup i Kristiania“. — „De kan nok brukes de“, sa han; „men de er nu å regne for av det simple slaget. Jeg kan gi Dem 7 kroner for dem!“ „Det selger jeg dem inte for“, sa jeg. „Så tok jeg dem med til guldsmed Hæhre i Drammen, og der fikk jeg 15 kroner for dem“.

„De mener det går an å se utenpå skjellet om det inni dem er perler av nogen virkelig verdi?“ spurte jeg prøvende. „Ja det er omtrentlig sikkert. Men det kommer mye an på håssen perla ligger inni skallet au. Foran — der skjellet suger inn vann, blir perla gjerne *grå*. I midten ligger de *blanke*, *klare*, og bakerst er de likeens, men ikke fullt så klare“.

„Tjente De no videre med perlefisket da?“

„Ja, nu skal De høre! Jeg husker godt en uke som var god. Da lørdagen kom, hadde jeg fisket for 86 kroner med pene perler. Og en hel del mindre pene lå i en fyrstikkeske. Dem fikk jeg jo også en slump for. Jeg hadde spurt Hære om de små inte var no tess? „Jo, De kan alltid ta dem med“, sa han, „så får vi se“. — „Det var inte værst ukefortjeneste — lell“. „Men slik perlefangst gjorde De vel ikke hver uke?“ henkastet jeg, for å få den gamle på glid igjen. Han ryster eftertenksomt på hodet, før han svarer: „Ånei, sant å si gikk det op og ned med det. Jeg husker godt *en* gang. Det hadde gått trått i mange dage. Så kom lørdagen, og jeg hadde bare fått en eneste perle som det lønte sig å ta. Jeg blev nokså lei mig. Men om kvelden, da jeg just laget mig til å gå, traff jeg på en kulp, og der så jeg en haug med skjell. Jeg fant 6 skjell som det var fine perler i. I et av dem lå det enda 4 stykker; men bare *en* var god. Og så hadde de alle forskjellige farver. Den første var *blå*, den annen *brun*, den tredje *grøn*, og den siste *grå*. Den kvelden var jeg bråheldig“.

„Har ingen i Røyken kjøpt perler av Dem?“

„Jo-hoda, det har dem. Hos presten Jansen solgte jeg en riktig fin en til frua. Den fikk jeg 35 kroner for. Enda var den bare så stor som en *ert*. Fru Jansen har den den dag idag“. „Er de så dyre våre perler også da?“ „Dyre“, sier Magnus. „Vi selger dem bare efter vekt, når de er av det fine slaget. Kommer en perle op i $\frac{1}{2}$ gram, står den til 75 kroner i pris. Hvissom du skulde være så heldig å råke på en som veier 1 gram, får du 300 kroner for den. Men slike er sjeldne i elvene. De kommer mest fra Indien har jeg hørt“.

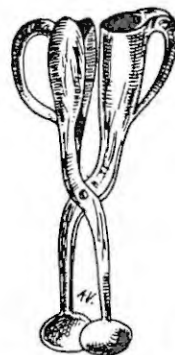
„De er jamen dyre disse små kalkstykker“, sier jeg, for jeg vet han har litt mer å fortelle om perlenes høie verdi.

„Jaha, når det er stas om å gjøre så, så koster'n alltid no“, forklarer Magnus. „Men det er inte no likevel mot slike perler som den russiske keiser har i krona si! Den må være makalaus — den gildeste han har!“ „Hvordan det?“ „Jo det er verdens største perle, og den koster 16 000 kroner har jeg hørt“.

„Behøver skjellene å være svært store for å ha perler?“ „Neida der er perler i unge skjell au, men i de eldre dyr finnes de mest. Ja forresten i riktig eldgamle skjell ser det ut som de detter ut av sig selv“. „Nei vel!“ sier jeg tvilende. „Jo, jeg kan forsikre Dere, at jeg har sett merker efter dem på gamle skjell. Det blir likesom en *form* eller *grop* tilbars som perlen har ligget i. Alderdommen gjør vel slike skapninger skrøpelige au“. „De mener at dyrene ikke *orke* å holde på perlene sine?“ „Ja, nettop slik ja. Det går med dem som med gamle folks tenner. De detter også tilslutt ut av de groper de sitter i“. „Har De *lest* dette no sted kanskje?“ „Nei langtifra! Ingen lærte folk har sagt mig det heller. Men jeg *trur* det, eftersom min erfaring er. Jeg har det fore mig at *slik* er det“.

„La mig nå få høre litt om *fiskeredskapen* Deres? For det skal vel redskap til?“

„Jo da, jeg har nok redskap“, sier Magnus og går ut, men kommer straks inn igjen med en rar tang, næsten lik en ildtang i klørne. Dette her er en *håndtang* som jeg bruker på grunnt vann“, forklarer han. „Men er det dypt, tar jeg skjellene med en *skafittang*“. Så viser han frem en

Magnus Veibys
perletang.

diger tingest av *tre* med ca. 2 meter lange skaffer. Det blev litt tungvint å dra med sig to tenger, og derfor fant jeg på å smie en fals i den vesle tangens håndtak, så jeg kunde sette skaftene inn når jeg vilde. Jeg pleide skjære dem av slike smekre busker som vi bruker til fiskestenger".

„Har De ikke nogen perler å vise mig?" spør jeg. „Nei, jeg har ikke fisket på flere år nu, for det fantes næsten ikke skjell igjen". „Hvordan henger det sammen? Kanskje De var altfor strid til å ta dem?" „Nei, ikke jeg, men de gjorde rent ende på skjella folk nede i Årosdalen. Da de hørte jeg fant perleskjell, begynte de å ransake elven op og ned. De pella skjell i massevis. Og alleslags unger fløi dernede og tok dem op tor elva, selv om de var ganske ørsmå. Det fantes tilslutt næsten ikke skjell i hele vassdraget. Så jeg ikke, at der gikk voksne, både *menner og kjerringer*, og bar i både sekker og kørjer. Jeg juger inte om jeg sier at de folka der nede bar tor elva sikkert 10 tønner skjell på en sommer!" „Var det derfor perlefisket gikk så tilbake?" „Javist var det derfor", sier han med ettertrykk. „Skulde nogen ha sett slik dumhet. Jeg har studert på om folk var så gælne her i gamle dage. Jeg trur det mest, for dem har jo finni skjellhauger i jora på 3 steder her. En haug lå på jordet bak ladebygningen på Sythinglid, den annen på Halvor Stokkes eiendom, og den tredje fant de på Auke". „Ja, det forholder sig riktig om de skjellhaugene", oplyste jeg, „for professoren i Kristiania, som vet bedre enn både De og jeg, har skrevet derom i en bok. Men det er nok ikke folk som har lagt dem der. De lærde sier at skjellene har kommet dit av sig selv — eller rettere sagt, har levd på bakkene ved disse gårdene, dengang da hele Røykenbygden stod under vann og var en fjord". „Ja kanskje dom har rett, for jeg synes nok det er rart at dem skulde behøvet å dra skjella med sig så lang vei op til alle disse gårdene". „Har De aldri forsøkt å få dyrene til å *lage* perler?" „Jo, da jeg fikk høre at non engelskmennene oppe i Nordland drev på å bore hull i skjellene og stakk inn små glasskuler, så proberte jeg litt. Jeg tok non skjell og fikk hull i, siden la jeg glassbiter inn, kitta godt igjen og bragte dem ut i elva igjen. Året efter fant jeg dyrene, men glassbitene var omtrent likedan som før. Det er ingen sak for engelskmannen, han *kan* konsta han. Men jeg har inte lært snittet. Jeg er for gammel".

manne
avsetninger